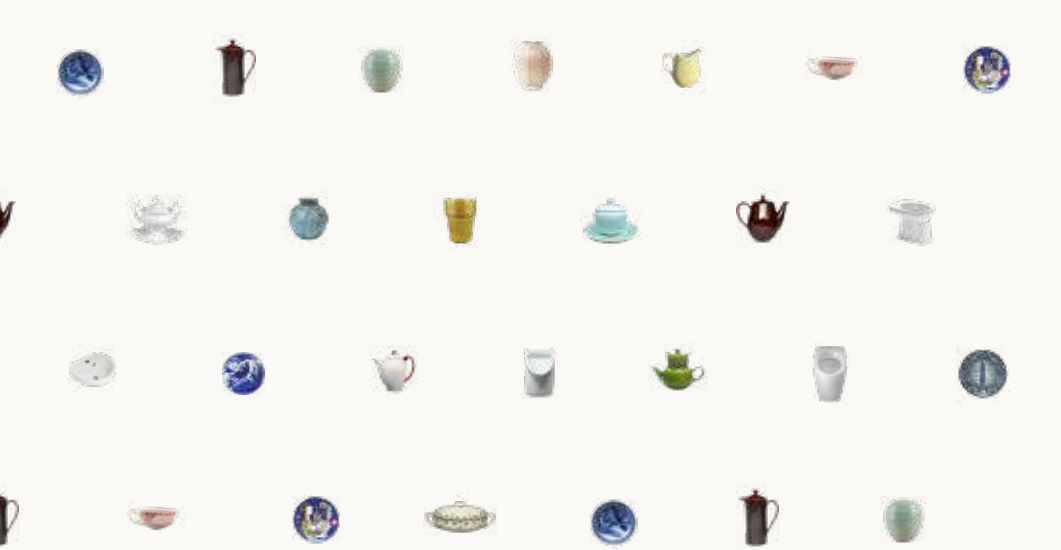

Last van het verleden

De Sphinx
en Maastricht

Caspar Cillekens

Last van het verleden

De Sphinx en Maastricht

Caspar Cillekens

WBOOKS

INHOUD

Woord vooraf	7	14 Wel of geen standbeeld	115
1 Last van de reputatie	9	15 Meer loten aan de stam?	123
2 Grote Maastrichtenaar	13	16 ‘In de verkeerde hoek’	131
3 Naar de mijn	21	17 Het einde van de ‘kleine kant’	142
4 Geen vakbond over de vloer	28	18 Nieuwe gastarbeiders	155
5 Crisisjaren	37	19 De lieveling van de beurs	169
6 Werken voor de Duitsers	50	20 ‘Die komt de tent sluiten’	179
7 Een moeizaam herstel	59	Epiloog	191
8 ‘Slechtste bedrijf van Maastricht’	71	Dankwoord en verantwoording	199
9 Op de werkvloer	79	Appendix: Petrus Regout en zijn nazaten	200
10 Grens- en gastarbeiders	85	Geraadpleegde bronnen	202
11 Binding met het bedrijf	96	Verantwoording en verwijzingen	208
12 Fusie uit noodzaak	102	Register	222
13 Jubileum	109		

instap in het onderwerp. Misschien zit er wel een artikel in of anders zeker een verhaal voor de krant. Ik merk, het ene dossier na het andere raadplegend, al vrij snel dat achter het verhaal over de totstandkoming van het standbeeld van Petrus Regout twee heel andere verhalen schuilgaan. Het verhaal van het tekort en dat van de slechte reputatie van De Sphinx. Het bedrijf kampt na de bevrijding van Maastricht in najaar 1944 met een groot probleem. Waarom komen de families met hun zonen en dochters niet meer naar De Sphinx, vragen de Regouts zich vertwijfeld af.

'Ik verzuip mijn kinderen nog liever dan dat ze naar De Sphinx gaan', tekent Chrit Leenders in de jaren zeventig op uit de mond van oud-potteman Hoebeer Jamin, die vanaf 1928 tot begin jaren zeventig bij De Sphinx werkt. Zoals Jamin denken meer arbeiders die bij het bedrijf werken. Alles beter voor hun kinderen dan een baan bij De Sphinx. De slechte reputatie van het familiebedrijf speelt De Sphinx parten. Maar dat is de ene kant van de medaille. De Sphinx heeft ook honderden werknemers die verknocht zijn aan het bedrijf. Dienstverbanden van veertig en vijftig jaar zijn geen zeldzaamheid bij De Sphinx.

Mijn onderzoek is, dik vier jaar later, uitgemond in een boek. De artikelen over de werving van het bedrijf en over de totstandkoming van het standbeeld, die in 2020 en 2021 zijn verschenen in het *Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg*, vormen de bouwstenen waarop ik verder ben gegaan.

Dit boek gaat over de sociale geschiedenis en de reputatie van De Sphinx, een Maastrichts icoon. Het gaat ook over de last van het verleden waarmee zowel De Sphinx als een deel van de Maastrichtse samenleving kampte.

Er is in Maastricht geen bedrijf dat zozeer zijn stempel op de samenleving heeft gedrukt als De Sphinx. En dat verdient een boek.

Maastricht, december 2023

Caspar Cillekens

1

LAST VAN DE REPUTATIE

Ze had in haar jeugd best wel een probleem met haar achternaam, vertelt Lucie van Dijk-Regout (1938). Haar vader Felix was na de Tweede Wereldoorlog jarenlang directeur van de tegelfabriek van De Sphinx in Maastricht. 'Je kreeg van die snerende opmerkingen over "uitbuiters". Prettig was dat niet', vertelt ze. Zoals Lucie verging het wel meer nazaten van Petrus Regout, de *pottekeuning* van Maastricht. Zijn nazaten kregen vervelende opmerkingen naar het hoofd geslingerd vanwege de slechte reputatie die De Sphinx medio twintigste eeuw nog altijd genoot. Lucie Regout ging geschiedenis studeren bij professor Jan Rogier aan de Katholieke Universiteit in Nijmegen. Na haar afstuderen werd ze docent geschiedenis aan het Bernardinuscollege in Heerlen. In haar lessen besteedde ze geen aandacht aan de geschiedenis van De Sphinx. 'Dat was niet aan de orde. Ik herinner me wel dat de Industriële Revolutie het onderwerp was van het centraal schriftelijk examen geschiedenis. Daarin kwam ook een filmscène voor met Petrus II tijdens de parlementaire enquête. Hij schold de mensen van de commissie vierkant uit. Pijnlijk, vond ik', verzuucht ze. Maar even later opgelucht: 'Ik was blij dat ik me kon verschuilen achter de naam van mijn man.'

Kinderarbeid

Lucie van Dijk-Regout refereerde aan de arbeidsenquête van 1887. Dat was een onderzoek van een commissie uit de Tweede Kamer naar de werking van de 'Kinderwet' van 1874. De commissie wilde zien of de wet, die arbeid van kinderen onder de twaalf jaar verbood in fabrieken, werkte en of die niet moest worden uitgebreid. De commissie hoorde ook een aantal voorvaderen van Lucie. Drie zonen van Petrus Regout, allen werkzaam als directeur in de fabriek, bezorgden met hun uitlatingen het bedrijf en de familie Regout de zwarte reputatie die nog tot ver in de twintigste eeuw zou blijven doorwerken.

Dat hij een belaste achternaam had, daarvan was ook John Regout (1954), zesde generatie van de tak van Petrus II, zich wel bewust. Zelf had hij geen last van zijn achternaam. 'Er werd wel eens een opmerking gemaakt over kinderarbeid. Bijvoorbeeld in de les geschiedenis op het Veldekecollege in Maastricht. Mijn familie heeft er ook nooit last van gehad.'

John Regout is voorzitter van de Stichting Regout, die zich bekommert om het erfgoed van de familie, waaronder de grafkelder bij de basiliek in Meerssen. De stichting, wier leden vooral in België en Nederland wonen, organiseert om de zoveel jaren een reünie waarbij de nazaten van de pottekeuning elkaar treffen. In de stichting vond wel eens een discussie plaats of men niet moest reageren als er weer eens een krantenartikel verscheen waarin de voorvaders, Petrus of zijn zonen, negatief in beeld kwamen. John zei dan: 'Niet doen. Die wedstrijd verliezen we altijd.'

jaren vijftig en zestig liet uitvoeren naar de oorzaken van het tekort aan personeel. De tijd was voorbij dat De Sphinx erop kon vertrouwen dat in het kielzog van de vaders ook de zonen meekwamen naar de fabriek. Het paste in een trend. Uit een onderzoek van het arbeidsbureau in 1947 was al gebleken dat nog maar zo'n 15 procent van de jongeren net zoals hun vader ook aardewerker wilde worden. In de metaalsector was zo'n 44 procent van de zonen van metaalbewerkers in de voetsporen van hun vaders getreden. De metaalsector stond bij de jonge arbeiders veel beter aangeschreven dan de aardewerksector in Maastricht. Je leerde er een vak. Op De Sphinx leerde je niets. Werken met machines was heel wat uitdagender dan kopjes draaien.

De reputatie van De Sphinx werd er eind jaren zestig niet beter op toen de leiding van het bedrijf besloot de sector huishoudelijk aardewerk te sluiten. Voor menigeen in Maastricht betekende de sluiting van de 'kleine kant', zoals de oudste afdeling van het bedrijf ook bekend stond, een schok.

Het leidde andermaal ertoe dat De Sphinx weer negatief in het nieuws kwam. Nog meer dan voorheen moest het bedrijf een beroep doen op arbeiders van buiten. Nu niet meer op de arbeiders uit Belgisch-Limburg, maar op Spanjaarden en Turken om de productie in de sanitairsector op peil te houden.

Hoorzitting

Ook nadat de Regouts De Sphinx in 1974 hadden verkocht aan de Engelse multinational Reed bleef de beeldvorming over het verleden het bedrijf nog een hele tijd parten spelen. John Regout was begin deze eeuw aanwezig bij een hoorzitting in Maastricht waarin het ging over de naamgeving van het plein achter het witte Eiffelgebouw. Burgemeester Gerd Leers was ook bij de hoorzitting. Het voorstel van de gemeente was het plein te vernoemen naar Petrus Regout. Er was een mevrouw die protesteerde tegen de naamgeving, want zij, vertelde ze, had last gehad van Petrus Regout. Leers vroeg de mevrouw toen waar zij, vijfde generatie alweer, nu zelf eigenlijk last van had gehad. Daarop wist mevrouw niet een-twee-drie een antwoord op te geven.

Jean-Marc Regout (1949), een zoon van Marc Regout die vanaf begin jaren vijftig tot eind jaren zestig commercieel directeur van De Sphinx was, groeide op in Maastricht en Lanaken, vlak over de grens. Volgens Jean-Marc, die in Wallonië woont, kijken ze in België heel anders naar het verleden van De Sphinx dan in Nederland. 'In België zeiden ze over Regout: "*paternaliste sympathique*".' Ze keken volgens Jean-Marc heel anders dan in Nederland naar de manier van leiding geven van de oude Regout. Een Waalse historicus, lid van de Communistische Partij, had volgens Jean-Marc in een lezing gezegd dat de arbeidsomstandigheden bij Petrus Regout beter waren dan in de Belgische fabrieken. Petrus had zich echt bekommerd om de kinderen in de fabriek.

Petrus Regout genoot rond 1900 nog een redelijk goede reputatie in Maastricht. De oudere garde in de fabriek sprak nog met respect over 'awwe Pie' (oude Peter), zoals de arbeiders Petrus Regout wel eens noemden. Hij zag zichzelf als 'vriend' van 'zijn' arbeiders. De Sphinx was een paternalistisch geleid bedrijf. Toen de glasarbeiders in 1895 voor het eerst staakten, schreef het socialistische weekblad *De Volks-tribuun* 'dat de nazaten van den door de arbeiders geliefden en geprezen oude Regout alle gevoel van menselijkheid hebben afgelegd'.

De reputatie van de Regouts varieerde in de tijd. In de eerste helft van de twintigste eeuw zou ze er bepaald niet beter op worden.

2

GROTE MAASTRICHTENAAR

Het was een drukte van belang in Maastricht. Tienduizenden toeschouwers roomden de nauwe straten van de binnenstad. Ze waren zondag 13 augustus 1905 gekomen voor de historische optocht die door de straten van Maastricht en het stadsdeel Wyck trok. Het historische cortège was een idee van Fons Olterdissen, de president van de vereniging Maastricht Vooruit, de voorloper van de VVV (Vereniging voor Vreemdelingenverkeer, thans Maastricht Marketing). Hij was een in Maastricht zeer gewaardeerd schrijver, dichter en regisseur. Olterdissen, sinds 1898 president van 'Maastricht Vooruit', wilde de stad als toeristische bestemming op de kaart zetten.

De toeschouwers kregen taferelen uit Maastrichts roemrijk verleden te zien, stond in de advertenties in de *Limburger Koerier*. De optocht toonde hoogtepunten uit de geschiedenis van Maastricht en belangrijke historische figuren die een rol hadden gespeeld in de geschiedenis van de stad.

Praalwagens

Aan het cortège hadden vrijwel alle verenigingen van Maastricht meegewerkt. Een jaar lang hadden honderden mensen gebouwd, getimmerd, geschaafd en geschilderd aan de praalwagens en rekwisieten.

Leden van de katholieke spekslagersvereniging bootsten op hun praalwagen de bouw van de Pons Mosae, de oude Romeinse brug, na. De Mastreechter Staar, de bekende zangvereniging, had met medewerking van de Oude Harmonie van Maastricht de Blijde Inkomst van keizer Karel V in 1520 nagespeeld.

De leden van de zang-, muziek- en toneelvereniging van De Sphinx hadden, hoe kon het ook anders, de stichting van de fabrieken van Petrus Regout uitgebeeld. 'Onder hooge bescherming van de directie der Sphinx-fabrieken', stond in de advertenties voor de optocht in de *Limburger Koerier*.

Fons Olterdissen, die de optocht had samengesteld, had in de jaren tachtig van de negentiende eeuw gestudeerd aan de Rijkschool voor Kunstnijverheid in Amsterdam. Bij de samenstelling van de stoet had hij zich laten inspireren door de lessen van professor Georg Sturm en de fresco's die zijn leermeester had laten aanbrengen op de muren van het door de Roermondse bouwmeester Pierre Cuypers gebouwde Rijksmuseum. De fresco's, begin eenentwintigste eeuw gerestaureerd, stelden belangrijke gebeurtenissen en personen uit de geschiedenis van Nederland voor.

Olterdissen had een fascinatie voor de geschiedenis van zijn eigen stad. Hij werd geboren op 12 december 1865 in een pand aan de Boschstraat, niet ver van de fabriek De Sphinx en het statige pand van waaruit Petrus Regout zijn glas- en aardewerkfabriek aanstuurde. De vader van Fons was afkomstig uit Emden in Noord-Duitsland, zijn moeder uit het Zeeuwse Veere. Beiden waren luthers, een minderheidsgroep-

4

GEEN VAKBOND OVER DE VLOER

Petrus Regout III, de directeur van de glasfabriek van De Sphinx, was ontstemd. 'Ik beschouw die wet als tegenstrijdig met het algemeen belang', zei hij tegen zijn collega-bestuursleden in het najaar van 1920. Die wet was de Achturenwet die op 1 mei 1920 van kracht was geworden. Uitgerekend in een periode dat het bedrijf alweer kampte met economische tegenspoed en een paar maanden nadat de lonen vergeleken met die voor de oorlog met 125 procent omhoog waren gegaan.

De invoering van de achturedag was een van de hoofdeisen van de arbeidersbeweging in Nederland. Daar had ze jarenlang actie voor gevoerd. Nog vers onder de indruk van de politieke onrust van de novemberdagen 1918 diende de progressief-katholieke minister van Arbeid, Handel en Nijverheid P.J.M. Aalberse medio mei 1919 een wetsvoorstel in om de achturedag in te voeren. Hij koppelde die aan de invoering van de 45-urige werkweek.

Dat laatste was de werkgevers een doorn in het oog. Vermindering van de arbeidsduur leidde volgens hen tot minder productie. Aalberse moest onder druk van de werkgeverslobby toegeven, en nog voor het jaar 1920 om was, werd de werkweek alweer verlengd van 45 tot 48 uur.

Afsluiten van CAO's in bedrijven stond ook hoog op de agenda van de bonden. Een CAO bood niet alleen zekerheid over de hoogte van het loon, het was ook een erkenning door de ondernemer van de bond als onderhandelingspartner. Maar dat wilden de meeste werkgevers in Maastricht juist voorkomen. Praten met de werknemers in het bedrijf kon altijd, maar de vakbond moest vooral buiten de poort blijven.

Rust kopen

Toch vroeg de Limburgsche RK Werkgeversvereniging De Sphinx een CAO af te sluiten. Met de katholieke bond wel te verstaan. In 'het belang van orde en rust in de Limburgsche industriële wereld en speciaal in het Maastrichtsche'. Met een CAO zou het bedrijf minimaal een jaar rust kopen. Directeur aardewerk Fernand Claessens voelde er niets voor.

Ook de Céramique wilde geen CAO afsluiten. De enige uitzondering onder de glas- en aardewerkbedrijven was de Mosa. Die sloot in 1920 wel een CAO af met de katholieke bond. Louis Regout III, de directeur van de Mosa, had een sociaal profiel, vergeleken met dat van zijn collega's in de sector. Louis III, die een prominente rol ging vervullen in de landelijke katholieke werkgeversclub, doekte de CAO overigens een jaar later weer op met verwijzing naar de economische crisis waarmee het bedrijf kampte.

In hun afkeer van CAO's vonden vier Maastrichtse bedrijven elkaar. De Sphinx, de Céramique, de Koninklijke Nederlandse Papierfabriek (KNP) en de Maastrichtse Zinkwit Maatschappij (MZM) kwamen in

najaar 1920 bijeen in het gebouw van de Crédit Général Liégeois in Luik. Het gebouw van de bank in Luik, waar een deel van de nazaten van Petrus I zijn aandelen had gedeponereerd, was om 'verschillende gegronde redenen' als locatie gekozen, beargumenteerde Jules Regout, de bestuursvoorzitter van De Sphinx. Bij elkaar komen in Maastricht zou mogelijk wel eens in het oog kunnen lopen. Pottenkijkers waren niet gewenst.

'Entente patronale'

De vier bedrijven sloten een 'entente patronale'. Zij spraken af elkaar in geval van een staking te steunen. Conflicten met werknemers moesten binnen het bedrijf opgelost worden zonder tussenkomst van de bonden. Ze spraken af geen CAO's af te sluiten. De Mosa was niet uitgenodigd.

De samenwerking kwam tot stand na een staking bij de MZM in Eijsden, een dorp ten zuiden van Maastricht. De katholieke en socialistische bond hadden de hoofdvestiging van dit Belgische concern uitgezocht om een doorbraak aan het CAO-front te forceren. De staking in 1919 ging echter verloren. De MZM bleef baas in eigen huis.

De praktische uitwerking van de entente was niet zo gemakkelijk. Stel dat bij een van de bedrijven een staking uitbrak. Moesten dan de andere drie opdraaien voor de kosten van de staking bij hun partner? Daarover konden zij geen duidelijkheid krijgen. Meer dan een intentieovereenkomst was de 'entente patronale' niet. Maar de marsrichting was duidelijk: geen vakbond over de vloer.

De Raad van Bestuur werd in zijn opvatting nog eens gesterkt door een onderzoek dat Adolphe Regout, een kleinzoon van Petrus I, in Luik had gedaan. Adolphe, die in 1922 bestuurslid werd van De Sphinx, wilde wel eens weten wat het effect was van het afsluiten van een CAO. Hij ging op onderzoek uit bij twee glasfabrieken, de bekende kristalfabriek van Val Saint-Lambert en de Verreries de Chênée. Aan zijn vader Gustave, die in zijn nadagen als bestuurder van De Sphinx was, schreef hij dat de directie van de Verreries na het afsluiten van de CAO niets meer te vertellen had. Bij Val Saint-Lambert had de directie de bond de toegang weten te ontzeggen.

De Sphinx en de drie andere bedrijven wisten de bonden gedurende de jaren twintig buiten de deur te houden. Een poging van de beide fabrieksarbeidersbonden om in 1929 een doorbraak te forceren bij andermaal de MZM, liep uit op een drama. Aanvankelijk trokken de bonden nog samen op, maar na weken van staking besloot de katholieke bond het op een akkoord te gooien met de directie.

Het gevolg was dat de Maastrichtse samenleving in twee kampen uiteen viel. Het 'rode' steunde de stakers, het 'blauwe' de werkwilligen. Relletjes en opstootjes waren aan de orde van de dag toen de werkwilligen, die eerst in de fabriek bivakkeerden, onder politiebegeleiding van en naar huis gebracht werden. Het dramatisch dieptepunt kwam op 26 oktober 1929, toen een omstander en een agent werden gedood door kogels van leden van de marechaussee die op verzoek van de burgemeester van Maastricht naar de stad gehaald waren om een eind aan de opstootjes te maken.

Dynamiet

Omdat de organisatiegraad in Maastricht niet boven de 20 procent uitkwam, konden de vakbonden niet echt een vuist maken tegen de werkgevers. In met Maastricht vergelijkbare industriesteden zoals Enschede waren drie keer zoveel arbeiders georganiseerd.

De onvrede van de arbeiders over het achterblijven van de lonen en tariefsverlagingen uitte zich in een reeks 'wilde' stakingen, zonder de steun van de bonden. De onvrede was met name groot in de glas- en aardewerkbedrijven. Van de 34 stakingen in de jaren twintig, waarvan alleen al 15 in 1920, waren er 16 'wild'. De meeste stakingen waren van korte duur. 'Wilde' stakingen waren als een kaars die aan twee kanten snel opbrandt: de woede was geuit, het resultaat was doorgaans nihil.

Waren de werkgevers in 1920 nog bereid tot loonsverhogingen, in de loop van de naoorlogse economische crisis was daarvan geen sprake meer. Zoals onderling afgesproken lieten de werkgevers geen bond toe in de onderneming. In mei 1920 wilde een vakbondsdelegatie directeur Petrus Regout III van de glasfabriek van De Sphinx spreken. Die gaf niet thuis. Toen de delegatie volhardde in haar eis kwam Petrus III plotseling tevoorschijn. 'Vooruit opgedonderd, de poort af!' bulderde hij.

Een paar weken later ontploften vlak bij de woning van Petrus III een drietal dynamietpatronen. Volgens *De Limburger Koerier* waren de patronen vanuit de nabijgelegen Sint-Antoniusstraat, waar mijnwerkers woonden, naar de Boschstraat gegooid. Er was slechts sprake van enige materiële schade. De gazet opperde dat er een verband was met de wilde staking van de glasblazers. De krant meldde dat Petrus III tijdens het incident verbleef op zijn buitengoed Hoogeweerd.

De directies van de aardewerkfabrieken informeerden elkaar als er weer eens een 'wilde' staking was. Toen in voorjaar 1927 een staking uitbrak onder het vrouwelijk personeel van de Céramique, stuurde de directie van dat bedrijf een lijst met de namen van de staaksters naar De Sphinx met het verzoek hen niet in dienst te nemen. De beide bedrijven, concurrenten van elkaar, wisten elkaar wel te vinden als het erom ging de arbeiders een lesje te leren.

Bij De Sphinx werkten van oudsher honderden vrouwen. Bepaald soort werk zoals decoreren van huishoudelijk aardewerk was 'typische' vrouwenarbeid waarbij accuratesse gevraagd was. Op de linker foto uit 1925 brengt een vrouw met een penseel een lijn aan op een bord. Maar vrouwen verrichtten soms ook werk dat doorgaans door mannen gedaan werd zoals transport van sanitair. Op de foto rechts uit 1930 brengt een arbeidster een closetpot naar een ovenwagen. SHCL, nr. 430 EAN_101; SHCL, nr. 450 EAN_1016

'Klaplopers'

De vakbondsbestuurders hadden zowel kritiek op de in hun ogen vaak 'ongedisciplineerde' achterban als op de grote massa van de ongeorganiseerde arbeiders, in vakbondstaal 'klaplopers' geheten. De Nederlandsche Vereeniging van Fabrieksarbeiders (NVFA), de 'rode' bond, formuleerde het eind jaren twintig aldus:

'Het is steeds de vloek geweest, welke op de Maastrichtsche arbeiders rustte, dat zij nimmer zijn geweest arbeiders die onder de moeilijkste omstandigheden trouw bleven aan de organisatie. Niets begrijpende van de ogenblikkelijke moeilijke omstandigheden, verlaten zij bij de minste tegenslag de organisatie, oefenen dan allerlei domme en ongemotiveerde kritiek uit op de organisatie en haar leiding.'

De leiding van De Sphinx ging er na de oorlog vanuit dat de economie wel weer zou aantrekken en dat de werving van arbeiders geen probleem zou opleveren. Ze werd daarin gesterkt door de geleidelijke terugkeer van de arbeiders vanuit de mijnen op hun oude werkstek.

De naoorlogse crisis leidde tot valutaverschillen tussen Nederland en België. Arbeiders uit Belgisch-Limburg konden daardoor een goed loon beuren in Maastricht. Maastrichtse bedrijven konden hun wervingsgebied uitbreiden. Eind jaren twintig werkten 1.300 Belgische grensgangers in Maastricht, onder wie 300 meisjes en jongens.

De Sphinx was een van de grote afnemers. Van de 2.775 arbeiders die het bedrijf telde, waren er 610 afkomstig van buiten Maastricht, onder wie 285 Belgen. Het merendeel van deze grensgangers kwam uit Lanaken (95), gevolgd door Smeermaas (30) en Mechelen aan de Maas (29). De afstanden waren geen bezwaar. Vanuit Smeermaas en Lanaken kon je op de fiets en met de bus naar Maastricht.

Ook uit gemeenten uit de Franstalige Jekervallei pendelden arbeiders naar de Maastrichtse fabrieken. Dat deden ze met de tram vanuit plaatsen als Glons. Na de Tweede Wereldoorlog zou dit areaal 'opdrogen' omdat het tramtraject werd opgeheven.

Dorpen

Van oudsher trokken met name de Mosa, gelegen aan de noordoostkant van Maastricht, en de Céramique aan de zuidoostkant arbeiders uit nabijgelegen dorpen als Heer, Meerssen, Amby, Bunde, Gronsveld en Sint-Geertruid. Andere buurgemeenten waaruit de fabrieken arbeiders trokken, zoals Sint-Pieter en Wolder, waren in 1920 bij Maastricht gevoegd.

De Maastrichtse glas- en aardewerkbedrijven hebben nooit zoals Philips in Eindhoven of de textiel-fabrikanten in Twente in huisvesting hoeven te investeren om arbeiders van buiten aan te trekken. Zowel Eindhoven als Enschede kende een zogenaamd Drents dorp, een nieuwbouwwijk bedoeld om grote gezinnen uit Drenthe te huisvesten.

De trek van de grensgangers leidde ertoe dat Maastrichtse arbeiders minder gemakkelijk werk vonden. Volgens Nafzger ontsloegen bedrijven zoals de Céramique arbeiders uit Maastricht en namen in plaats van hen Belgen aan. Vooral in de bouwvak was sprake van verdringing.

Belgisch-Limburg was heel lang een uithoek van het land. In deze overwegend agrarische streek met veel bos en zandgrond was het boerenbestaan karig. Van oudsher pendelden veel arbeiders uit Belgisch-Limburg naar het Luikse industriebekken. Na de oorlog kwam daar verandering in door de komst van

Van de mannen kwamen er 659 uit Maastricht en directe omgeving, 471 uit de Oostelijke Mijnstreek en 313 uit Belgisch-Limburg.

De bestuurders van De Sphinx maakten zich in de loop van 1947-1948 steeds meer zorgen over het verloop van het personeel. Het was zaak een vaste arbeiderskern aan te kweken, was de conclusie die ze trokken uit de rapporten van Soeters en Kramer. Kramer was daarover heel duidelijk in zijn rapport uit mei 1948: '[...] onze fabriek staat in Maastricht en zal en moet in de toekomst haar personeel, zowel mannelijk als vrouwelijk, uit Maastricht weten aan te trekken.'

Reclamespotjes in de Maastrichtse bioscopen zouden mogelijk de belangstelling voor werken bij De Sphinx kweken, veronderstelde de Raad van Bestuur. De spotjes waren vanaf najaar 1949 te zien in zes bioscopen. Het hielp niet veel. Het bedrijf kapte er in 1951 mee.

De personeelsproblemen stapelden zich op. Jongeren uit Maastricht hadden minder belangstelling om bij De Sphinx aan de slag te gaan en grensgangers haakten af. Het verloop was alleen maar erger geworden.

Van de 4.309 sinds september 1945 aangenomen werknemers waren er binnen vier jaar 3.289 vertrokken. De kosten voor aanname en opleiding voor deze groep bedroegen 800.000 gulden. Vanwege de hoge opleidings- en vervoerskosten voor de grensarbeiders wilden de bestuurders een antwoord op de vraag: 'Waarom zijn de Maastrichtsche arbeiders niet gebonden aan "De Sphinx"?'

De Raad van Bestuur gaf in najaar 1949 de Dienst voor Bedrijfsenquêtes uit Amsterdam opdracht te onderzoeken waarom het bedrijf er maar niet in slaagde een Maastrichtse fabriek voor Maastrichtse arbeiders te worden zoals Joseph Regout zich na de oorlog als doel had gesteld.

8

‘SLECHTSTE BEDRIJF VAN MAASTRICHT’

Het onderzoek van de Dienst voor Bedrijfsenquêtes in samenwerking met het Bureau voor Interne Bedrijfsorganisatie bestond uit twee delen: een opinieonderzoek onder 352 inwoners van Maastricht en een enquête onder het personeel van De Sphinx.

De uitkomst van het opinieonderzoek, dat bedoeld was om een beeld te krijgen over hoe de arbeidersbevolking dacht over werken bij de verschillende fabrieken in Maastricht, was ontluisterend voor De Sphinx. Het bedrijf van de Regouts was het slechtste bedrijf van Maastricht om bij te werken. Over het algemeen was de mening bij gezinnen waar een lid bij het bedrijf werkte gunstiger dan bij gezinnen waar voorheen iemand bij De Sphinx gewerkt had. Maar beide onderzoeksgroepen waren het weer over één aspect hartgrondig eens: ze zouden hun dochter van veertien het liefst niet naar De Sphinx sturen. De mening over het bedrijf was, concludeerden de onderzoekers, slechter naarmate de ondervraagden minder met De Sphinx verbonden waren. De ‘externe propaganda’ van het bedrijf was er niet in geslaagd het minder goede oordeel over De Sphinx bij de bevolking weg te nemen.

Veel van de door de onderzoekers opgetekende tekortkomingen bestonden al van oudsher. Ze waren inherent aan de paternalistische en conservatieve bedrijfsvoering.

Staalwerken

Van alle bedrijven kwam Staalwerken De Maas het beste uit het opinieonderzoek: van 352 ondervraagden had 82 procent een goede tot zeer goede mening over dit bedrijf, dat bij een groot aantal vragen steevast als beste uit de bus kwam. Zo maakte je bij De Maas de meeste kans om vooruit te komen en waren de sociale voorzieningen er het best.

De Sphinx stak daarbij mager af. Slechts 3 procent van de ondervraagden in het opinieonderzoek vond dat het bedrijf op dit gebied het beste was. De Sphinx kwam wel als beste uit de bus bij de vraag bij welke fabrieken meisjes de meeste kans kregen naar de Mater Amabilis-school te gaan. Van alle sociale regelingen die De Sphinx na de oorlog ontwikkelde, was het bezoek aan de MA-school het meest op het netvlies blijven hangen bij de bevolking. Bij de uitkomsten van zowel het opinieonderzoek onder de bevolking als ook bij de enquête onder het personeel merkten de onderzoekers op dat op een groot aantal vragen geen antwoord kwam. Dat deed volgens hen afbreuk aan de onderzoeken. Maar de onderzoeken gaven wel een tendens aan en zijn om die reden wel degelijk waardevol.

Het opinieonderzoek onder de bevolking vond plaats in de loop van januari 1950. Op 4 en 5 januari had het personeel van De Sphinx een vragenlijst ingevuld die door de Dienst voor Bedrijfsenquêtes was op-

Genders hoorde ook de arbeider. Die gaf toe uitdrukkingen te hebben gebezigd 'die niet zo mooi waren'. Hij gaf aan dat Wishaupt hem had belet zijn verhaal te doen. Er speelde allerlei oud zeer tussen de man en zijn chef. Zo had Wishaupt volgens hem een beveiligingsmechanisme voor het sluiten van de deuren van de tunnelovens niet toegepast 'omdat hij beschaamd is, dat hij als chef een uitvinding van een gewone arbeider moest in praktijk brengen'.

Grensoverschrijdend

Grensoverschrijdend gedrag op de werkvloer kwam voor, blijkt uit de rapporten van de veldwachters. De seksenverdeling bij De Sphinx bracht met zich mee dat er afdelingen waren waar uitsluitend mannen werkten, zoals de vormafdeling bij huishoudelijk aardewerk en de gietafdelingen van het sanitair. Anderzijds had je afdelingen waar uitsluitend vrouwen werkten, zoals het decor- en het schilderwerk bij de afdeling huishoudelijk aardewerk. Maar gemengde afdelingen, waar vrouwen en mannen samen werkten, waren er ook veel. Zoals in de vernisafdeling waar het huishoudelijk aardewerk werd ondergedompeld in houten kuipen.

Het kwam geregeld voor dat er relaties ontstonden tussen vrouwen en mannen die elkaar op het werk leerden kennen. Maar het zal ook wel eens zijn voorgekomen dat mannen de grens overschreden. Zo moest Schils in juni 1957 een geval van grensoverschrijdend gedrag onderzoeken. Na vier keer in de lift door een werknemer betast te zijn, ging een vijftienjarig meisje uit Belgisch-Limburg dat op de biscuitzolders werkte, aangifte doen bij Marie Dassen (1915-1988), de maatschappelijk werkster bij De Sphinx die zich speciaal bekommerde om de jeugdige arbeidskrachten. Het meisje moest samen met een 57-jarige man geregeld biscuit-waar (het nog ruwe niet geglazuurde huishoudelijk aardewerk) van de zolder via de lift naar een verdieping lager brengen. Het vervoer van biscuit kopjes en schoteltjes gebeurde in latmanden. Zowel op 31 mei als op 4 juni werkte zij samen met de oudere man. Op beide dagen vergreep hij zich aan haar. Na de vierde meldde ze het voorval aan haar chef. De uit Maastricht afkomstige man bekende alles. Hij zei dat het meisje 'gek' deed tegenover hem en zelf aanleiding had gegeven. Personeelschef Soeters schorste de man op 4 juni 1947. De dag erna kreeg hij schriftelijk te horen dat hij ont-

slagen was. Het meisje uit Stokkem was een jaar eerder in dienst getreden bij De Sphinx. Zij hoorde bij het alsmear groeiende aandeel Belgische grensgangers onder het personeel van De Sphinx.

Vrouwen en mannen werkten op sommige afdelingen samen, zoals in de vernisafdeling. Op de foto, die dateert van voor de oorlog, dompelt een arbeider schalen in een ronde kuip, terwijl de arbeidsters op de voorgrond de schalen ondersteboven leggen.

SHCL, nr. 551 EAN_1016

10

GRENS- EN GASTARBEIDERS

In 1950 was er sprake van een gespannen arbeidsmarkt in Maastricht. Vanwege de devaluatie van de gulden waren de Belgische arbeiders huiswaarts gegaan. Volgens de Fabrikanten Kring Maastricht was het aantal van 1.500 grensarbeiders als gevolg van de waardevermindering van de gulden gehalveerd. In het kielzog van de Belgen gingen ook Maastrichtse fabrieksarbeiders door het hogere loonpeil in het Luikse bekken en Belgisch-Limburg hun heil elders zoeken.

Hoezeer De Sphinx te lijden had onder de concurrentie van Belgische bedrijven, beschreef het *Limburgs Dagblad*. In de bussen die het bedrijf inzette om Belgische arbeiders naar Maastricht te vervoeren, werden 'pogingen aangewend om arbeiders naar België te lokken'. Onlangs had een Belgische ingenieur in een Maastrichtse kroeg zitting gehouden en niet minder dan zeventig arbeiders aangeworven voor een bedrijf in Verviers.

La terre promise

Zuid-Limburg kende een uitgaande pendel richting Wallonië. Die regio maakte sinds de bevrijding een sterke economische groei door. De industriebekkens van Luik, Verviers, Charleroi en Mons waren niet alleen voor de Vlamingen *la terre promise* (het beloofde land), maar nu ook voor menige Limburger. In 1953 werkten volgens gegevens van het GAB 2.387 Limburgse mannen en 225 vrouwen in Waalse bedrijven. Vanaf dat jaar trad een kentering in mede als gevolg van de grotere bouwactiviteit in Nederland. De toenemende trek van arbeiders naar België leidde er volgens *de Volkskrant* toe dat De Sphinx slechts 70 procent van zijn productie haalde.

Het verloop in de glas- en aardewerkindustrie was zeer groot, constateerde het arbeidsbureau in zijn jaarverslag over 1953. Dat was mede het gevolg van de invoering van het Bedaux-systeem. Het op tarief zetten van het productiepersoneel zorgde voor veel onrust onder het personeel van De Sphinx. Het nieuwe tariefstelsel kon 'bij de werknemers geen sympathie' verwekken.

De Sphinx ging voor het op tarief stellen van het personeel in zee met SCMAT, de Nederlandse vestiging van het Frans-Amerikaanse organisatiebureau Bedaux. Dat bedrijf had een tariefmeting ontwikkeld die bekend stond als het Bedaux-stelsel. Dat ging ervan uit dat een arbeider bij normale arbeidsprestatie 60 B's kon halen, met een betere 80 B's. De B stond voor standaardminuut arbeidsinhoud.

De invoering van Bedaux bij zowel De Sphinx als de Céramique was bedoeld om de arbeidsproductiviteit op te voeren. De werknemers konden boven op hun basisuurloon maximaal 33,3 procent extra verdienen, als zij hun 80 B's haalden. Bij 60 B's was de extra verdienste 15 procent. De extra verdiensten waren

Colofon

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

Tekst

Caspar Cillekens

Vormgeving

Cover: Riesenkind, 's-Hertogenbosch
Binnenwerk: Tjeerd Dam

© 2024 WBOOKS Zwolle / de auteur

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2024.

ISBN 978 94 625 8623 9

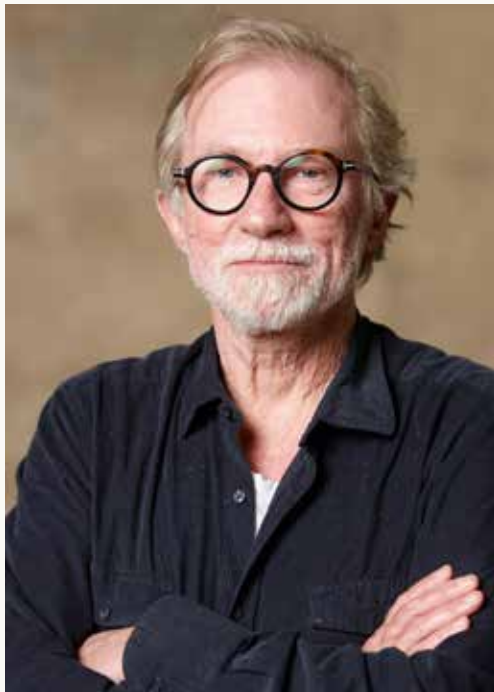
NUR 693

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt dankzij een bijdrage van:

- het Cultuurfonds Limburg
- Stichting Kanunnik Salden/Nieuwenhof

het
cultuurfonds

Historicus Caspar Cillekens was werkzaam als journalist bij De Limburger van 1986 tot 2019. Hij heeft publicaties op het gebied van de (sociale) geschiedenis van Maastricht op zijn naam staan, waaronder bijdragen aan Keramiekstad en de Jaarboeken 2019 en 2020 van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg. Hij is als research fellow verbonden aan het SHCL.

De Sphinx was tot ver in de jaren zestig de grootste werkgever van Maastricht. Toch riep geen andere fabriek in Maastricht zoveel weerstand op. Zoals een arbeider verwoordde: 'Ik verzuip mijn kinderen nog liever dan dat ze bij De Sphinx gaan werken.'

De reputatie van De Sphinx was niet best: het werk was zwaar, er was angst voor stoflongen, je leerde er niets en je verdiende minder dan elders. Het keramiekbedrijf probeerde zijn imago tevergeefs te verbeteren. Na een periode van bloei in de jaren tachtig volgde een gestage neergang tot in 2009 de poort van een nieuwe fabriek, die pas drie jaar in gebruik was, werd gesloten.

Caspar Cillekens verkent in *Last van het verleden – De Sphinx en Maastricht* de geschiedenis van 't groet fabrik als werkgever voor de regio. In heldere bewoordingen schetst hij aan de hand van archiefstukken, krantenberichten en interviews met voormalige *pottemennekes* de ontwikkeling van de arbeidsverhoudingen bij het bedrijf en de verminderde aantrekkingskracht van het familiebedrijf van de Regouts.

9 789462 586239

WWW.WBOOKS.COM